

Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Kayıtlı İskipli Devlet Adamları

Hümeýra Karabıyk*

Özet

Sultan II. Abdülhamid dönemi, (1876-1909) gerek idarî gerekse mülkî alanda yapılan yeniliklerle Osmanlı Devleti tarihinde önem arz eder. Bu dönemde yapılan önemli yeniliklerden biri, Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak 1879 yılında kurulan *Sicill-i Ahvâl Komisyonu*'dur. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nde görev yapan memurların sicillerini bir araya toplayan herhangi bir defter bulunmamaktadır. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nda Osmanlı Devleti'nde görevli memurların terceme-i hâlleri yani biyografileri resmi olarak ve tek tek kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların yer aldığı defterlere de *Sicill-i Ahvâl Defterleri* adı verilmiştir. Defterlerde memurların doğum yeri ve yılı, lakabı, baba adı, babası memurluk yapıyorsa rütbesi kaydedilmiştir. Bunlara ilave olarak memurların aldıkları eğitim, bildikleri yabancı diller, hangi görevlerde buldukları, nişan, madalya, rütbe ya da aldıkları ceza gibi bilgilere de yer verilmiştir. Gayrimüslim memurların da hangi millete mensup oldukları kayıtlar arasında yerini almıştır. Sicill-i Ahvâl Komisyonu tarafından yürütülen sicil çalışmaları 1896 yılına kadar devam etmiştir. Komisyon bu tarihte lağvedilmiş ve yerine *Memurîn-i Mülkiye Komisyonu* kurulmuştur. Memurîn-i Mülkiye Komisyonu ise 1908 yılında kaldırılmış ve Dâhiliye Nezâreti içinde *Sicill-i Ahvâl İdâresi* adıyla ayrı bir daire meydana getirilmiştir. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulduğu tarih olan 1879 yılından 1909 yılına kadar geçen 30 yıllık süre zarfında teferruatlı şekilde birçok memurun kaydı yapılmıştır. Günümüzde bu defterler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi bünyesinde DH.SAİD fonunda kayıtlıdır. Bu çalışmanın ana kaynağını ise 1879-1909 yılları arasında tutulmuş olan Sicill-i Ahvâl Defterleri oluşturmaktadır. Adı geçen defterlerin ışığında, bugün Çorum iline bağlı ilçelerden biri olan İskilip'te doğmuş olan memurların biyografileri incelenecektir. Böylece, başta yerel tarih çalışmaları olmak üzere II. Abdülhamid dönemi bürokrasi tarihine de katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İskilip, Bürokrasi, Sicill-i Ahvâl, Memur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, humeyrakarabiyik@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9739-3709, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.45

Iskilip Statesmen Registered in the Sicill-i Ahval Registers

Abstract

Sultan Abdülhamid the Second's period (1876-1909) is important in the history of the Ottoman state with innovations made both in the administrative and administrative fields. One of the important innovations made during this period was the Sicill-i Ahval Commission, established in 1879 under the supervision of Internal Medicine. Until that date, there had had no registers hat collected the records of officers who served in the Ottoman decommissioning. In the Sicill-i Ahval Commission, the terceme-i hal or the biographies of the officers in the Ottoman state, were officially and individually recorded. The registers containing these records are also called Sicill-i Ahval registers. In these registers, the birth place and year of the officers, nickname, father's name, his rank stating whether his father was an officer or not were recorded. In addition, information such as the training that officers received, the foreign languages they knew, what duties they performed, insignia, medals, ranks or penalties they received were also included. Non-Muslim officers also took their place among the records of which nation they belonged to. The registry works carried out by the Sicill-i Ahval Commission continued until 1896. The commission was abolished on this date and *the Officers of the Mulkiye Commision* was established instead of the commission. In 1908, the Officer of the Mulkiye was abolished and a separate circle was created under the name of the Sicill-i-Ahval administration within the Internal Medicine Department. During the 30-year period from 1879 to 1909, the date of the establishment of the Sicill-i Ahval Commission, many officers were recorded with details. Currently, these registers are located in the Ottoman archive of the Presidential State Archives of the Republic of Turkey. It is registered in the DH.SAID fund. The main source of this work is the Sicill-i Ahval registers, which were kept between 1879 and 1909. In the light of the Said Fund registers, the biographies of the officers who were born in Iskilip, one of the districts of Çorum province, will be examined. In this way, It is aimed to contribute to the local history studies and history of bureaucracy in the Abdülhamid II-era.

Keywords: Ottoman, Iskilip, Bureaucracy, Sicill-i Ahvâl, Officer.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde biyografi yazımına büyük önem verilmiş ve çeşitli alanlarda meslek sahibi kişilerin biyografilerini içeren eserler yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin, özellikle XIX. yüzyılın sonlarında bu konuyla yakından ilgilendiği ve resmi

kayıtlar tutmaya başladığı görülmektedir.¹ Nitekim Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909), devlet personellerinin sicillerini tutmakla görevli Sicill-i Ahvâl komisyonu tescil edilmiştir. Bu komisyon, devlet tarafından görevlendirilen personel hakkında bilinmesi gereken bilgilere sahip olmak amacıyla kurulmuştur.² 1879 yılında Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu, 1896 yılına gelindiğinde lağvedilmiş ve onun yerine Memurîn-i Mülkiye Komisyonu kurulmuştur.³ Adı geçen komisyon, sicil çalışmalarını hiçbir daireye bağlı olmadan yürütmüştür. II. Meşrutiyete müteakip, 1908 yılında ise Memurîn-i Mülkiye Komisyonu kaldırılmış ve Dâhiliye Nezareti içinde Sicill-i Ahvâl İdaresi adı altında yeniden ayrı bir daire kurulmuştur.

Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kuruluşundan 1909 yılına kadar geçen süre içinde 201 defter tutulmuş ve bu defterlere 51.652 mülkî ve idarî memurun sicil kaydı yapılmıştır. Defterlere kaydedilen memurların ismi, mahlası ya da künyesi, babası, babası memursa memuriyetinin rütbesi, sülalesi, eğer varsa tayin, azl, muhakeme gibi konular kaydedilmiştir. Memur gayrimüslim tebaadan ise milliyeti de bu defterlere yazılmıştır.⁴ Sicill-i Ahvâl Komisyonu ile ona bağlı birimlere tüm personel faaliyetleri bildirilmekle birlikte, dosyaların güncel halde tutulması söz konusu olmuştur.⁵ İstikrarlı bir şekilde işleyen kayıt sistemiyle tutulan bu sicillerin birkaç memur kuşağını kapsamakla birlikte, kaydedilenlerin büyük bir kısmı II. Abdülhamid döneminde hizmet etmiştir.⁶ Bu dönemde memur sayılarında büyük artışın meydana geldiği de görülmektedir.⁷

Sicill-i Ahvâl Defterleri, XIX. ve XX. yüzyılın başı Osmanlı bürokratlarını birinci elden ve güvenilir bir kaynaktan öğrenmek hususunda büyük bir önem ta-

- 1 Mübahat S. Kütükoğlu, "Sicill-i Ahval Defterleri'ni Tamamlayan Arşiv Kayıtları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Aralık 2010, s. 141.
- 2 Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, Der Yayınları, İstanbul 2004, s.7-8.
- 3 Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.135.
- 4 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. İskender Türe-Selim Kaynar, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2017, s.140.
- 5 Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform Babûlî 1789-1922*, çev. Ercan Ertürk, Alfa Yayınları, İstanbul 2019, s.438.
- 6 Carter V. Findley, *Kâlemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Tarihi*, çev. Gül Çağah Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2020, s.44.
- 7 Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitapevi, Ankara 2020, s. 181.

şmaktadır. Bu defterlerde, her memur birer sicill-i ahvâl varakası doldurmuş ve vermiş olduğu bilgilerin de doğru olduğunu beyan etmiştir. Önceleri bürokratik gereksinimler amacıyla oluşturulan bu defterler ve dosyalar, zaman içinde değerli bir arşiv fonu haline gelmiştir.⁸ Nitekim Sicill-i Ahvâl Defterleri bazı sınırlılıklara sahip olmalarına rağmen, özellikle biyografi çalışmalarında oldukça önemli bir veri kaynağı olarak değerini korumaktadır.⁹

Bu çalışmada Sicill-i Ahvâl Defterlerinde kayıtlı, İskilip'te doğmuş olan memurlar ele alınmıştır. İskilip, 1867 Vilâyet Nizamnamesinde Kastamonu Vilâyeti, Çankırı Sancağı, Tosya Kazasına bağlı bir nahiyedir. 1894 yılında ise Çorum Sancağına bağlanmıştır.¹⁰ Bugün de Çorum iline bağlı kazalardan biri durumundadır.

1- İskilipli Memurların İsmi, Unvanı ve Doğum Tarihleri

Osmanlı Arşivi'nde tarama yapıldığında Sicill-i Ahvâl Defterlerinde İskilip doğumlu 31 memurun kaydına rastlanmaktadır. Ancak kayıtlar incelendiğinde Kosova Mektûbî Kalemî müsevvitlerinden Salih Efendi'nin oğlu Musa Kazım Efendi'nin Üsküp'te ve Bakkal Mehmet Ağa oğlu Bekir Efendi'nin Hırsova kasabasında doğdukları anlaşılmaktadır.¹¹ Böylece Sicill-i Ahvâl kayıtlarında İskilip doğumlu 29 memurun bulunduğu ve bu memurlardan 24 kişinin çift isimli, 5 kişinin ise tek isimli olduğu görülmektedir. Çift isimli memurlardan birinci ismi Mehmet olanların sayısı 9 olup, en çok kullanılan isim olarak ilk sırayı almaktadır. Yine bu kategoride üçer kişinin birinci isminin Mustafa, Ahmet ve Osman olduğu ve çift isimli memurlardan 3 kişinin Ahmet Hamdi, 2 kişinin Mustafa Hilmi ve 2 kişinin ise Osman Nuri ismini taşıdıkları tespit edilmektedir.

8 Atillâ Çetin, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, S. 29, 2005, s. 89.

9 Yasemin Beyazıt, "Sicill-i Ahval Defterleri'nin Tahlili ve Denizli Merkez Doğumlu Memurlar Üzerine Bir Prosopografi Denemesi", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, 6-7-8 Eylül 2006, C 1, Denizli 2006, s.509.

10 Mehmet Çanlı, "Osmanlı Vilayet Salnamelerinde İskilip Kazası (1870-1907)", *Her Yöniyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını* Sempozyum Bildirileri (9-11 Ekim 2014), s.251. http://iskilipsempozyumu.hitit.edu.tr/dosyalar/Sempozyum_son_hali.pdf, son erişim tarihi: 26.03. 2022.

11 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD. d), 192/161; BOA, DH. SAİD. d, 94/449.

Tablo 1: İskilipli Memurların İsmi, Unvanı ve Doğum Tarihleri

Sıra	Memurun İsmi ve Unvanı	Doğum Tarihi
1	Ali Osman Efendi ¹²	H. 1293 (M. 1876/1877)
2	Ahmet Hamdi Efendi ¹³	H. 1293 (M. 1876/1877)
3	Abdullah Efendi ¹⁴	H. 1277 (M. 1860/1861)
4	İzzet Efendi ¹⁵	H. 1279 (M. 1862/1863)
5	Mehmet Hamdi Efendi ¹⁶	H. 1284 (M. 1867/1868)
6	Mustafa Hilmi Efendi ¹⁷	H. 1258 (M. 1842/1843)
7	Ömer Efendi ¹⁸	H. 1272 (M. 1855/1856)
8	Mehmet Sabri Efendi ¹⁹	H. 1295 (M. 1878)
9	Ömer Hulusi Efendi ²⁰	H. 1240 (M. 1824/1825)
10	Ahmet Hamdi Efendi ²¹	H. 1290 (M. 1873/1874)
11	İsmail Kemal Bey ²²	H. 1285 (M. 1868/1869)
12	Mehmet İzzet Efendi ²³	H. 1294 (M. 1877/1878)
13	Mustafa Hilmi Efendi ²⁴	H. 1294 (M. 1877/1878)
14	Mehmet Şakir Efendi ²⁵	H. 1291 (M. 1874/1875)
15	Hasan Fehmi Efendi ²⁶	H. 1303 (M. 1885/1886)
16	Abdülkadir Efendi ²⁷	H. 1294 (M. 1877/1878)

12 BOA, DH. SAİD. d, 106/73.

13 BOA, DH. SAİD. d, 118/477.

14 BOA, DH. SAİD. d, 124/263.

15 BOA, DH. SAİD. d, 129/371.

16 BOA, DH. SAİD. d, 129/451.

17 BOA, DH. SAİD. d, 13/271.

18 BOA, DH. SAİD. d, 132/435.

19 BOA, DH. SAİD. d, 143/239.

20 BOA, DH. SAİD. d, 145/103.

21 BOA, DH. SAİD. d, 145/129.

22 BOA, DH. SAİD. d, 71/461; BOA, DH. SAİD. d, 150/21.

23 BOA, DH. SAİD. d, 156/11.

24 BOA, DH. SAİD. d, 160/441.

25 BOA, DH. SAİD. d, 165/205.

26 BOA, DH. SAİD. d, 169/409.

27 BOA, DH. SAİD. d, 179/315.

17	Ahmet Hamdi Efendi ²⁸	H. 1280 (M. 1863/1864)
18	Halil Hilmi Efendi ²⁹	H. 1308 (M. 1890/1891)
19	Mürsel Efendi ³⁰	H. 1270 (M. 1853/1854)
20	Mehmet Şakir Efendi ³¹	H. 1294 (M. 1877/1878)
21	Abdülgafor Remzi Efendi ³²	H. 1244 (M. 1828/1829)
22	Osman Nuri Efendi ³³	H. 1258 (M. 1842/1843)
23	Osman Fevzi Efendi ³⁴	H. 1275 (M. 1858/1859)
24	Hafız Mehmet Emin Efendi ³⁵	H. 1289 (M. 1872/1873)
25	Osman Nuri Efendi ³⁶	H. 1279 (M. 1862/1863)
26	Mehmet Bahaeddin Efendi ³⁷	H. 1294 (M. 1877/1878)
27	Hafız Mustafa Nuri Efendi ³⁸	H. 1282 (M. 1865/1866)
28	Mehmet Münir Efendi ³⁹	H. 1287 (M. 1870/1871)
29	Mehmet Hakkı Efendi ⁴⁰	H. 1293 (M. 1876/1877)

Tablo 1’de de görüldüğü gibi İskilipli memurlardan 28 kişi “efendi” ve sadece 1 kişi “bey” unvanına sahiptir. Bu kişi İsmail Kemal Bey’dir. Bunun dışında Mehmet Emin Efendi ve Mustafa Nuri Efendi “hafız” sıfatıyla anılmaktadır.

Memurların doğum tarihlerine baktığımızda ise Ömer Hulusi Efendi’nin H. 1240 (M. 1824/1825) tarihiyle en erken doğumlu, Halil Hilmi Efendi’nin ise H. 1308 (M. 1890/1891) tarihiyle en geç doğumlu memur olduğu görülmektedir.

28 BOA, DH. SAİD. d, 19/481; BOA, DH. SAİD. d, 180/131.

29 BOA, DH. SAİD. d, 187/81.

30 BOA, DH. SAİD. d, 19/271.

31 BOA, DH. SAİD. d, 196/167.

32 BOA, DH. SAİD. d, 2/624.

33 BOA, DH. SAİD. d, 40/149.

34 BOA, DH. SAİD. d, 52/413.

35 BOA, DH. SAİD. d, 62/161.

36 BOA, DH. SAİD. d, 65/167.

37 BOA, DH. SAİD. d, 69/273.

38 BOA, DH. SAİD. d, 69/383.

39 BOA, DH. SAİD. d, 76/331; BOA, DH. SAİD. d, 76/365.

40 BOA, DH. SAİD. d, 78/425.

2- İskilipli Memurların Baba İsmi, Unvanı, Lakabı ve Baba Meslekleri

Sicill-i Ahvâl kayıtlarından memurların baba ismi, unvanı, lakabı ve babalarının mesleklerine ulaşmak mümkündür. İncelediğimiz kayıtlara göre İskilipli memurlardan 9 kişinin babasının çift isimli, 21 kişinin ise tek isimli olduğunu anlıyoruz.

Tablo 2: İskilipli Memurların Baba İsmi, Unvanı, Lakabı ve Baba Meslekleri

Memurun İsmi	Baba İsmi, Unvanı ve Lakabı	Baba Meslekleri
Ali Osman Efendi	Ak Molla Ahmet Vehbi Efendi	-
Ahmet Hamdi Efendi	Ali Efendi	-
Abdullah Efendi	Mehmet Efendi	-
İzzet Efendi	Kürt Mehmet Ağa	Kahveci
Mehmet Hamdi Efendi	Hacıoğlu Ali Ağa	Asâkir-i Şâhâne Mülazım-ı Evvelinden Emekli
Mustafa Hilmi Efendi	Kısırzâde Hafız Abdullah Efendi	-
Ömer Efendi	Avni Beyzâde Hacı İsmail Efendi	İskilip Meclis-i İdare Azası
Mehmet Sabri Efendi	Mehmet Naim Efendi	-
Ömer Hulusi Efendi	Ulemadan Sakizâde Osman Nuri Efendi	-
Ahmet Hamdi Efendi	Mehmet Hilmi Efendi	Müderriş
İsmail Kemal Bey	Hacı Şükrü Efendi	Tüccar
Mehmet İzzet Efendi	Hasan Ağa	Marangoz
Mustafa Hilmi Efendi	İskilipli Mustafa Nuri Efendi	-
Mehmet Şakir Efendi	Hacı Hüseyin Ağa	Semerci
Hasan Fehmi Efendi	İskilipli Mehmet Hilmi Efendi	Müderriş
Abdülkadir Efendi	Kadiri Tarikatı Şeyhlerinden Şeyh Kadri Efendi	-
Ahmet Hamdi Efendi	Hasan Efendi	Esnaf

Halil Hilmi Efendi	Abdülkadir Efendi	İskilip Kazası Mal Müdürü
Mürsel Efendi	İskilipli Muhsin Efendi	Mahkeme Başkâtibi
Mehmet Şakir Efendi	Esrarzâde Hüseyin Efendi	Esnaf
Abdülğafur Remzi Efendi	Mustafa Ağa	Alemdar
Osman Nuri Efendi	Arapzâde Hacı Mehmet Emin Efendi	İskilip Müfettişi
Osman Fevzi Efendi	Kadıbaşıoğlu Derviş Mehmet Ağa	-
Hafız Mehmet Emin Efendi	Yusuf Efendi	-
Osman Nuri Efendi	İskilipli Hafız Raşit Efendi	-
Mehmet Bahaeddin Efendi	Hacı Emin Efendi	-
Hafız Mustafa Nuri Efendi	Hacı Mehmet Efendi	Asâkir-i Şâhâne Kolağası
Mehmet Münir Efendi	Mehmet Hilmi Efendi	Boyabat Redif Taburu Binbaşısı
Mehmet Hakkı Efendi	Ömer Efendi	İskilip Düyun-ı Umumiye Memuru

Yukarıdaki tabloya göre 3 memurun baba adının Mehmet Hilmi Efendi olduğu görülmektedir. Bunlardan Ahmet Hamdi Efendi ve Hasan Fehmi Efendi'nin baba mesleklerine baktığımızda müderris olduğunu ve muhtemelen bu memurların kardeş olabileceği sonucunu çıkarıyoruz. Mehmet Münir Efendi'nin babası Mehmet Hilmi Efendi'nin mesleği ise Boyabat Redif Taburu Binbaşısı olarak belirtilmektedir.

Memurlardan 17 kişinin baba meslekleri kayıtlarda yer almaktadır. Bunların arasında kahveci, semerci, marangoz gibi esnaf ve zanaatkârlar, mal müdürü, mahkeme başkâtibi gibi memurlar ve binbaşı, kolağası gibi askerler bulunmaktadır.

Tabloda da görüldüğü üzere memurların Hacıoğlu, Arapzâde, Kadıbaşıoğlu gibi aile adlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Memurların babalarının unvanları ise “efendi”, “ağa”, “hafız”, “hacı”, “derviş”, “şeyh” olarak belirtilmektedir. Bunlar-

dan 23 kişi efendi, 6 kişi ağa, 6 kişi hacı, 2 kişi hafız olarak anılmaktadır. Abdülkadir Efendi'nin babası Kadiri Tarikatı şeyhi Şeyh Kadri Efendi olarak, Osman Fevzi Efendi'nin babası ise Derviş Mehmet Ağa olarak kayıtlarda yer almaktadır.

3- İskilipli Memurların Eğitim Durumları

Sicill-i Ahvâl Defterlerinde kayıtlı İskilipli memurların aldıkları eğitimlere baktığımızda sıbyan, ipdai, rüştiye, idadi okullarında, medrese, mülkiye, dârulmuallimin, dârülfünun ve hukukta okuduklarını görmekteyiz. Aşağıdaki tabloda eğitim durumları belirtilen memurlardan 18 kişi sıbyan okulunda, 9 kişi ise iptidai okulunda eğitim ve öğretim görmüştür.

Sıbyan okulu, Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer olup, Devleti'n parlak devrinde zamanın ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Ancak bu okullar zamanla kendilerini yenileyemediğinden işlevlerini yitirmişler ve değişen şartlara ayak uyduramamışlardır. Sıbyan okullarının amacı bir çocuğa okuma yazma ile birlikte İslam dininin kurallarını ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmektir. Öğretim ezbere dayanmakla birlikte elifba, Kur'an, ilm-i hal, tecvid, Türkçe ahlak risaleleri, Türkçe, hat yani yazı gibi dersler okutuluyordu.⁴¹

Sultan II. Abdülhamid devrinde devletin sağlıklı işleyebilmesi için devlet kurumlarını yönetecek ve bunlardan hizmet alacak eğitimli bir toplumun meydana gelmesi gerektiği düşünülmüştür.⁴² Bunun bir göstergesi olarak da 1879 yılında "Mekâtib-i Sıbyaniye Dairesi" kurulmuştur. Bu devirde, ilköğretim "mekâtib-i sıbyaniye" ve "mekâtib-i iptidaiye" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ikilik, ilköğretimde görünüşte "sıbyan mektebi" ve "iptidai mektebi", temelde ise "usûl-ü atika" ve "usûl-ü cedide" olarak uzun süre devam etmiştir. 1882 yılından sonra Maarif Nezareti bu ikiliği kaldırmak amacıyla ağırlığı iptidai okullarına kaydırmaya başlamıştır.⁴³ İptidai okullarının ders programına tarih, coğrafya, yurttaşlık, resim, müzik, beden eğitimi, tarım ve el işi gibi dersler ilave edilmiştir.⁴⁴

41 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 57.

42 Necmettin Alkan, *Gelenek ve Modernitede Denge Sultan II. Abdülhamid*, Erdem Yayınları, İstanbul 2018, s. 110

43 Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Devrinde Eğitim ve Öğretim, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s. 465.

44 Abdülkadir Özcan, "II. Abdülhamid Dönemi Eğitim ve Kültür Faaliyetleri, *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 52.

Tablo 3: İskilipli Memurların Eğitimi, Okur-Yazarlık Durumu ve Dil Seviyesi

Memurun Adı	Eğitimi	Okur-Yazarlık Durumu ve Dil Seviyesi
Ali Osman Efendi	İskilip İptidai ve Rüştîye okullarında başlangıç ilimleri tahsiliyle yüksek dereceli şehâdetnâme almıştır. Kastamonu İdadi Okulunda okumuş ve Mülkiyeden yüksek dereceli şehâdetnâme almıştır.	Türkçe ve Fransızca konuşur ve yazar. Arapça, Farsça ve Rumcaya aşinadır.
Ahmet Hamdi Efendi	İskilip İptidai ve Rüştîye okullarında okumuştur. Medresede Arapçadan camiye kadar ders görmüştür.	Türkçe okur-yazar.
Abdullah Efendi	İskilip Sıbyan Okulunda başlangıç ilimleri, medresede bir miktar Arapça okumuştur.	Sicil kaydında bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır.
İzzet Efendi	Sıbyan Okulunda ve Medresede eğitim görmüştür.	Türkçe okur-yazar.
Mehmet Hamdi Efendi	İskilip Sıbyan Okulunda başlangıç ilimleri ve Medresede Arapça sarf ve nahiv okumuştur.	Türkçe okur-yazar.
Mustafa Hilmi Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç ilimleri ve sonra bir miktar Arapça okumuştur.	Arapça ve Farsça konuşur. Türkçe okur-yazar.
Ömer Efendi	Sıbyan Okulu ve Medresede eğitim görmüştür.	Türkçe okur-yazar.
Mehmet Sabri Efendi	İptidai okulunda başlangıç ilimleri, Medresede bir miktar Arapça ve Farsça okumuştur.	Sicil kaydında bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır.
Ömer Hulusi Efendi	İskilip İptidai Okulunda başlangıç ilimleri okuduktan sonra İstanbul'da Ayaşlı Mustafa Efendi'nin dersine devam ederek icâzetnâme almıştır.	Sicil kaydında bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır.
Ahmet Hamdi Efendi	İskilip İptidai Okulunda dini ilimler gördükten sonra İstanbul Bayezid Camii'nde tahsil görüp icâzetnâme almış ve gümüş liyakat madalyasına nail olmuştur.	Türkçe okur-yazar.

İsmail Kemal Bey	İskilip Sıbyan Okulunda başlangıç ilimleri, Arapça sarf ve nahiv okuduktan sonra İstanbul'da Çiçek Pazarı Rüştîye Okulunda ve Mülkiyede eğitim görmüştür.	Türkçe kitâbet eder. Fransızca konuşur ve okur.
Mehmet İzzet Efendi	İptidai Okulunda başlangıç ilimleri okumuş ve şehâdetnâme almıştır.	Türkçe okur-yazar.
Mustafa Hilmi Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç ilimleri okumuş ve İskilip Rüştîye Okulundan yüksek dereceli şehâdetnâme almıştır.	Türkçe okur-yazar.
Mehmet Şakir Efendi	Sıbyan ve Rüştîye okullarında tahsil görmüş ve şehâdetnâme almıştır.	Türkçe okur-yazar.
Hasan Fehmi Efendi	Ayasofya'da başlangıç ilimleri okumuştur. Rüştîyede ve Mercan İdadi Okulunda eğitim görmüştür. Dârülfünunda yüksek tahsilini tamamlamıştır. İptidai, Rüştîye, İdadi ve Dârülfünun şehâdetnâmeleri vardır.	Türkçe kitâbet eder.
Abdülkadir Efendi	İskilip Rüştîyesinde okumuştur. İzmir Mülki İdadisinden yüksek dereceli şehâdetnâmesi vardır. Hukuk Okulundan iyi derece ile mezun olmuştur.	Türkçe kitâbet eder. Arapça, Farsça, Fransızca ve Ermeniceye aşinadır.
Ahmet Hamdi Efendi	İskilip Sıbyan Okulunda başlangıç dini ilimleri okumuştur. Medresede Arapça ve Farsça okumuştur.	Türkçe okur-yazar.
Halil Hilmi Efendi	İptidai ve Rüştîye okullarında tahsil görmüştür. Yüksek dereceli rüştîye okulu şehâdetnâmesi vardır.	Sicil kaydında bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır.
Mürsel Efendi	Sıbyan okulunda başlangıç ilimleri eğitimi almıştır. Medresede bir miktar Arapça ve Farsça okumuştur.	Türkçe okur-yazar.
Mehmet Şakir Efendi	İptidai Okulunda okuduktan sonra üç sene kadar rüştîye okuluna devam etmiş hastalığı sebebiyle şehâdetnâme alamamıştır. Sonra İskilip Köprübaşı Medresesine devam etmiştir.	Arapça ve Farsçaya oldukça aşinadır. Türkçe okur-yazar.

Abdülğafur Remzi Efendi	İskilip'te başlangıç ilimleri okumuştur.	Türkçe kitâbet eder. Arnavut ve Boşnak lisanlarına aşınadır.
Osman Nuri Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç dini ilimleri okumuştur. Medresede eğitim almıştır.	Arapça ve Farsça konuşur. Türkçe okur-yazar.
Osman Fevzi Efendi	Sıbyan Okulundaki eğitiminin yanında Çorum'da Kürtoğlu ve Alaybeyoğlu'ndan dersler görmüştür. Ayrıca İstanbul'da tahsiline devam ederek icâzetnâme ve Dârülmualimin-i Rüştiye okulundan şehâdetnâme almıştır.	Sicil kaydında bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır.
Hafız Mehmet Emin Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç dini ilimleri eğitimi almıştır. İskilip Rüştiye Okulunda Arapça, Farsça, aritmetik, coğrafya, geometri, tarih ve muhasebe tahsili görmüş ve şehâdetnâme almıştır.	Türkçe okur-yazar.
Osman Nuri Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç dini ilimleri eğitimi almıştır. Özel hocadan Arapçadan izhar ve Farsçadan Gülistan okumuştur.	Türkçe okur-yazar.
Mehmet Bahaeddin Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç dini ilimleri eğitimi almıştır. İskilip Rüştiyesinde okumuştur.	Türkçe okur-yazar.
Hafız Mustafa Nuri Efendi	Sıbyan Okulunda başlangıç dini ilimleri ve Çankırı Rüştiye Okulunda eğitim almıştır. Ayrıca özel hocadan Arapça ve Farsça okumuştur.	Türkçe okur-yazar.
Mehmet Münir Efendi	İskilip Sıbyan Okulunda başlangıç ilimleri okumuş ve Çankırı Rüştiye Okulunda eğitim almıştır. Hukuk Okulundan yüksek dereceli şehâdetnâme almıştır.	Arapça ve Farsçaya aşınadır.
Mehmet Hakkı Efendi	İskilip Sıbyan Okulu ile Rüştiye Okulundan orta dereceli şehâdetnâme alıp sonra Kastamonu Mülki İdadisinin üçüncü senesine kadar okuyup tasdiknâmesini almıştır.	Türkçe okur-yazar.

Tabloda da görüldüğü üzere İskilipli memurlardan 13 kişi rüştiyede eğitim almıştır. Memurlardan Mehmet Şakir Efendi rüştiyeden hastalığı nedeniyle ayrılmak zorunda kalmış ve şehâdetnâme yani diplomasını alamamıştır. Daha sonra İskilip Köprübaşı Medresesine devam etmiştir.⁴⁵ Rüştiyelere baktığımızda ise buraların önceleri ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonra ortaokul karakterinde bir öğretim kurumu olarak kabul edildiğini görüyoruz. Nitekim 1833'te açılan “Mekteb-i Maarif-i Adli” ve 1839'da eğitim faaliyetine başlayan “Ulûm-ı Edebiye” rüştiye derecesindeki okullara örnek teşkil etmektedir.⁴⁶ Maarif Meclisi tarafından 1845 yılında rüştiyelere sıbyan okullarının üstünde, Dârülfünuna öğrenci yetiştiren orta dereceli okul kimliği verilmiştir.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde 1869 yılına kadar rüştiyelerin sayısı artmasına rağmen, ne rüştiye üstünde ne de yüksekokullara öğrenci yetiştirecek rüştiye dışında bir okul açılmamıştır.⁴⁸ 1869 Nizamnamesi'nde idadilere yer verilerek, 1.000 hâneyi geçen bölgelerde birer idadi açılması, rüştiyeden mezun olmuş Müslim-gayrimüslim çocukların bu okullarda eğitimlerine devam etmeleri, öğretim süresinin 3 yıl olması ve bu okullarda gösterilecek dersler gibi konulara yer verilmiştir.⁴⁹ Ancak idadi okulları maddi imkânsızlıklar ve öğretmen yokluğu gibi nedenlerle 1873 tarihine kadar açılmamıştır.⁵⁰ 1873'te Dârülmaarif, idadiye çevrilmiş ve böylece ilk mülki idadi açılmıştır. İdadi okullarının açılmaya başladığı tarihten 8-9 yıl kadar sonra, maddi imkânsızlıklar yüzünden taşra idadileri, 5 ve 7 yıllık olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin idadiler konusunda izlediği siyaset ise bir an önce devleti ve milleti için çalışacak memur ve serbest meslek sahibi kişileri yetiştirmek amacıyla tepeden tabana doğru gitmek olmuştur.⁵¹

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi İskilipli memurlardan 4 kişi idadi okulunda eğitim görmüştür. Bunlardan Ali Osman Efendi Kastamonu İdadisinden, Hasan Fehmi Efendi Mercan İdadisinden, Abdülkadir Efendi İzmir Mülki İdadisinden

45 BOA, DH. SAİD. d, 165/205.

46 M. Emin Yolalıcı, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, C 5, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 286.

47 Kodaman, agm., s. 466-467.

48 Kodaman, agm., s. 468.

49 Yolalıcı, agm., s. 287.

50 Kodaman, agm., s. 468.

51 Kodaman, agm., s. 469.

mezun olmuştur.⁵² Mehmet Hakkı Efendi ise Kastamonu Mülki İdadisinin üçüncü senesine kadar okuyup tasdiknamesini alarak okuldan ayrılmıştır.⁵³

Yükseköğretimde Tanzimat'tan önceki dönemde, tıbbiye okulları dışında günümüzdeki üniversiteler gibi öğretim yapan yüksekokullar yoktu. Özellikle Tanzimat devri, Avrupa tarzında üniversitelerin gerekliliği konusunda plan ve tartışmanın yapıldığı bir dönem olmuştur. İlk olarak, Maarif Meclisi 1846 yılında, medresele-
rin dışında dini geleneklerden uzak Avrupai tarzda bir Dârülfünun kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Buna göre, açılması istenen Dârülfünun, Müslim ve gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasının birlikte okuyabileceği bir yer olarak düşünölmüştür. Lâkin 1863'te kısmen açılabilen ilk Dârülfünun medreselilerin muhalefeti neticesinde faaliyet gösterememiştir. II. Abdülhamid döneminde, Dârülfünunun açılma vaktinin geldiğine karar verilmiş ve 1 Eylül 1900 tarihinde konuyla ilgili irade çıkarılmıştır.⁵⁴ Böylece mühendislik, edebiyat ve ilahiyatı içeren modern manada bir üniversite olan Dârülfünun-ı Şahane kurulmuştur.⁵⁵

Sicill-i Ahvâl kayıtlarına göre İskilipli memurlar arasında Dârülfünundan mezun sadece 1 kişinin olduğunu tespit ediyoruz. Hasan Fehmi Efendi isimli memur Aya-sofya'da başlangıç ilimleri okuduktan sonra rüştiye ve Mercan İdadisinde eğitim görmüştür. Yüksek tahsilini ise Dârülfünunda tamamlamıştır.⁵⁶ Memurlardan Osman Fevzi Efendi Dârülmualliminden mezun olarak İskilip Rüştiyesinde muallim olarak görev yapmıştır.⁵⁷ Mehmet Münir Efendi Hukuktan, Ali Osman Efendi ve İsmail Kemal Bey ise Mülkiyeden mezun olmuşlardır.⁵⁸

İskilipli memurlar arasında özel hocalardan ders alanlar da bulunmaktadır. Mesela Ömer Hulusi Efendi İskilip İptidai Okulunda eğitim aldıktan sonra İstanbul'da Ayaşlı Mustafa Efendi'nin derslerine devam ederek icâzetnâme almıştır.⁵⁹ Osman Fevzi Efendi sıbyan okulundaki eğitiminin yanında Çorum'da Kürtoğlu ve Alaybeyoğlu'ndan dersler görmüştür.⁶⁰ Osman Nuri Efendi ve Hafız Mustafa

52 BOA, DH. SAİD. d, 106/73; BOA, DH. SAİD. d, 169/409; BOA, DH. SAİD. d, 179/315.

53 BOA, DH. SAİD. d, 78/425.

54 Kodaman, agm., s. 472-474.

55 Vahdetin Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s. 111.

56 BOA, DH. SAİD. d, 169/409.

57 BOA, DH. SAİD. d, 52/413.

58 BOA, DH. SAİD. d, 76/331; BOA, DH. SAİD. d, 106/73.

59 BOA, DH. SAİD. d, 145/103.

60 BOA, DH. SAİD. d, 52/413.

Nuri Efendi ise özel hocalardan Arapça ve Farsça dersler almışlardır.⁶¹

Ayrıca medresede eğitim alan memurlar da bulunmaktadır ve bunlar 10 kişidir. Kayıtlarda bazı memurlar için sadece “medresede eğitim almıştır”, bazılarında ise “medresede Arapça ve Farsça okumuştur” şeklinde bilgi verilmiştir.

Memurların bildikleri diller, dil seviyesi ve okur-yazarlık durumları da sicil kayıtlarında yer almaktadır. Buna göre 19 memurun Türkçe okur-yazar olduğu, 4 memurun Türkçe kitâbet ettiği görülmektedir. 2 memurun Arapça ve Farsça konuştuğu, 4 memurun ise Arapça ve Farsçaya aşina olduğu belirtilmektedir. Kayıtlarda 1 memurun Fransızca’yı hem konuştuğu hem okuduğu, 1 memurun sadece konuşabildiği, 1 memurun ise Fransızcaya aşina olduğu yazılıdır. Ayrıca 1 memurun Rumca, 1 memurun Ermenice, 1 memurun ise Arnavutça ve Boşnakçaya aşina olduğu kayıtlara geçirilmiştir.

Memurlar arasında en çok dil bilenlerden biri Ali Osman Efendi olup kendisi Türkçe dışında Fransızca’yı konuşup yazabildiği gibi Arapça, Farsça ve Rumcaya aşinadır.⁶² Diğer memur Abdülkadir Efendi’dir. Adı geçen zatın Türkçe kitâbet yanında Arapça, Farsça, Fransızca ve Ermeniceye aşina olduğu belirtilmektedir.⁶³ Abdülgafur Remzi Efendi’nin ise Türkçe kitâbet edebildiği, Arnavut ve Boşnak lisanlarına aşina olduğu sicilinde kaydedilmiştir.⁶⁴

4- İskilipli Memurların Görevleri

Sicill-i Ahvâl kayıtlarına göre İskilip doğumlu memurların hangi memuriyette buldukları ve memuriyetlerini nerede yaptıkları hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür. Nitekim memurların doğdukları yer olan İskilip ve çeşitli bölgelerde görevlerini ifâ ettikleri tespit edilmektedir. İskilip dışında görev yerlerinin bazıları İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Trabzon, Erzurum, Sivas, Denizli, Kütahya, Yozgat, Kastamonu, Hakkâri, Kuds-i Şerif, Manastır ve İşkodra’dır. Memurlar arasında 10 kişinin memuriyete mülazemetle yani stajyer olarak başladığı görülmektedir.

61 BOA, DH. SAİD. d, 40/149; BOA, DH. SAİD. d, 69/383.

62 BOA, DH. SAİD. d, 106/73.

63 BOA, DH. SAİD. d, 179/315.

64 BOA, DH. SAİD. d, 2/624.

Tablo 4: İskipli Memurların Görevleri ve Görev Yerleri

Memurun Adı	Memurun Görevi ve Görev Yeri
Ali Osman Efendi	Ankara İdadi Mektebinde Muallim, Adana İdadi Mektebinde Muallim, Trabzon İdadi Mektebinde Muavin-i Sâni ve Muallim, Erzurum İdadi Mektebinde Muavin-i Evvel ve Muallim, Kiğı Kazası Kaymakamlığı, Eleşkirt Kazası Kaymakamlığı
Ahmet Hamdi Efendi	İskilip Kazası Nüfus Kitâbeti
Abdullah Efendi	İskilip Kazası Süvari Tahsildarlığı, İskilip Kazası Tahsilat Müfettişliği, Osmancık Kazası Tahsilat Müfettişliği
İzzet Efendi	Ali Baba Memlehası Kitâbeti, Boncuk Memlehası Kitâbeti, Sankaya Memlehası Kitâbeti, Sekili Memlehası Tezkere Kitâbeti
Mehmet Hamdi Efendi	İskilip Kazası Zabıta Kalemünde Stajyer, Ali Baba Memlehası Muvakkat ⁶⁵ Kitâbeti, Boncuk Memlehası Muvakkat Kitâbeti, Taytak Memlehası Muvakkat Kitâbeti, İskilip Memlehası Muvakkat Kitâbeti, Taytak Memlehası Muvakkat Memurluğu, Boncuk ve Ali Baba Memlehaslarında İhracat Memurluğu, İskilip Memlehasında Daimi Tezkere Kitâbeti
Mustafa Hilmi Efendi	İskilip Kazası Nüfus Kitâbetinde Stajyer, İskilip Aşar ve Ağnam İdaresinde Kâtib-i Sâni, İskilip Kazası Vergi Kitâbetinde Memur
Ömer Efendi	Ali Baba Memlehası Kitâbeti, İskilip Fabrika Memuru, İskilip Memlehası Vezne Kitâbeti, İskilip Mülkiye Sandık Emaneti, İskilip Memlehası Muvakkat Ambar Memurluğu, İskilip Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu
Mehmet Sabri Efendi	İskilip Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kâtibi
Ömer Hulusi Efendi	İskilip Bidayet Mahkemesi Azalığı, İskilip Kazası Müftülüğü
Ahmet Hamdi Efendi	Erzurum Vilayeti Umur-ı Nafia Kondüktörlüğü

65 Süreksiz, geçici. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1993, s. 695.

İsmail Kemal Bey	Ankara Vilayet-i Celilesi Maiyetinde Memur, Ankara İdadi Mülkiyesinde Muallim, Nallıhan İhale-i Aşar Memuriyeti (20 gün görev almış), Haçin Kazası Kaymakam Muavini, Mecitözü Kazası Kaymakamlığı, Haçin Kazası Kaymakamlığı Vekâleti, Kuds-i Şerif Sancağı Birr'us-seb Kazası Kaymakamlığı, Ayvalık Kazası Kaymakamlığı, Sivas Vilayeti Kaymakamlığı, Söğüt Kazası Kaymakamlığı, Denizli Sancağı Mutasarrıflığı, Ertuğrul Sancağı Mutasarrıflığı, Yozgat Sancağı Mutasarrıflığı, Kütahya Sancağı Mutasarrıflığı
Mehmet İzzet Efendi	İskilip Mal Kaleminde ve Redif Taburunda Memurluk, İskilip Üçüncü Daire-i Süvari Tahsildarlığı, İskilip Tahsilat Müfettişliği, Çorum, Sungurlu ve Osmaniye Tahsilat Müfettişlikleri, Sungurlu Kazası Tahsil Memurluğu
Mustafa Hilmi Efendi	İskilip Telgraf ve Posta Merkezinde Stajyer, Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyeti
Mehmet Şakir Efendi	Ağnam ve Aşar Kol Kitâbeti, İskilip Kazası Kereste Memuriyeti, İskilip Emval-i Umumiye Süvari Tahsildarlığı, İskilip Tahsilat Müfettişliği, Osmaniye Tahsilat Müfettişliği, İskilip Kazası Mal Müdürlüğü Kâtibi, İskilip Tahsilat Memurluğu
Hasan Fehmi Efendi	Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Özel Kaleminde Stajyer, Hesâbat Kalemi Üçüncü Sınıf Kitâbeti
Abdülkadir Efendi	İskilip Kazası Ağnam Kol Kitâbeti, Ağnam Merkez Kitâbeti, İskilip Sandık Emaneti, Hüdavendigar Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Azalığı
Ahmet Hamdi Efendi	İskilip Kazası Umur-ı Zabıta Kitâbetinde Stajyer, İskilip Belediye Dairesi Kitâbeti, İskilip Aşar ve Ağnam İkinci Kitâbeti, Araç Kazası Aşar ve Ağnam Baş Kitâbeti, Taşköprü Aşar Baş Kitâbeti, Kastamonu Evkaf Kitâbeti, Kastamonu Muhasebe Kalemi, Safranbolu Maliye Müdüriyeti, Tosya Mal Müdürlüğü, Belediye Seyyar Müfettişliği, Boyabat Mal Müdürlüğü, Hakkâri Muhasebeciliği, Manastır Muhasebe Mümeyyizliği, İşkodra Vilayeti Defterdarlığı, Trabzon Vilayeti Defterdarlığı, Konya Vilayeti Defterdarlığı, İstanbul Vilayeti Tahrir-i Musakafât Komisyonu Azalığı
Halil Hilmi Efendi	Birgi Ziraat Bankası Sandığı Odacılığı, Elmalı Ziraat Bankası Sandığında Memur, Alanya Banka Sandığında Memur, Elmalı Mal Sandık Emaneti

Mürsel Efendi	İskilip Mal Kaleminde Stajyer, İskilip Aşar ve Ağnam Kol Kitabeti, İskilip Aşar ve Ağnam Beşinci Kol Memuriyeti
Mehmet Şakir Efendi	İskilip Ağnam Ta'dad Kitâbeti, Hayvanat Ta'dad Memurluğu, Haşhaş Müdürlüğü, İskilip Ziraat Bankası Tahsildarlığı, İskilip Mal Müdür Muavinliği, Çorum Sancağı Muhasebe Kitâbeti, İskilip Kazası Evkaf Memurluğu, İskilip Kazası Meclis İdaresi Tahsildarlığı
Abdülğafur Remzi Efendi	İzmir Vilayeti Mal Kaleminde Stajyer, Baş Çavuş olarak Tabur Kitabeti Vekâleti, Postanede Stajyer, İşkodra Vilayeti Posta Müdürlüğü, Leş Kaza Müdürlüğüne, Leş, Kavaya, Dırac, Yakova Kaymakamlıkları, Kavaya Kazası Kaymakam Vekâleti, Tiran Kazası Kaymakamlığı, Akçahisar Kazası Kaymakamlığı, Podgoriçe Kazası Kaymakamlığı, İşkodra Vilayeti Aşar Müdürlüğüne Memur, Tiran Kazası Kaymakamlığı Vekâleti, Peklin Kazası Kaymakamlığı
Osman Nuri Efendi	İskilip Kazası Deavi Mümeyyizliği, Ceza Dairesi Müstantik Muavinliği, İskilip Tahrir ve Vergi Kitabeti
Osman Fevzi Efendi	İskilip Rüştüyesi Muallim-i Evvel
Hafız Mehmet Emin Efendi	İskilip Telgrafhanesinde Stajyer, Trablusgarp Telgrafhanesi Memuriyeti, Aydın Telgraf ve Posta Merkezi Müdüriyeti
Osman Nuri Efendi	İskilip Telgrafhanesinde Stajyer, Kastamonu Telgraf Merkezinde Muhabere Memuru, Tosya Telgraf Merkezinde Muhabere Memuru, Malkara ve İstanbul Telgraf Merkezlerinde Muhabere Memuriyeti, İstanbul'da Sevkiyat Telgraf Odasında Memur
Mehmet Bahaeddin Efendi	Tosya Telgraf Merkezi Muhabere Memuriyeti, İskilip Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyeti, Kastamonu Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memurluğu
Hafız Mustafa Nuri Efendi	Çankırı Telgrafhanesinde Stajyer, Samsun Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyeti, Yozgat Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyeti, Boğazlayan Telgraf ve Posta Müdüriyeti
Mehmet Münir Efendi	Lüleburgaz Kazası Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavinliği, Kuds-i Şerif Sancağı Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavinliği
Mehmet Hakkı Efendi	Çankırı Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Kitâbeti, Karapınar Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitâbeti, İskilip Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitâbeti, Sungurlu Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitâbeti, Ayaş Banka Sandığı Muhasebe Kitâbeti, Beypazarı Mal Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere memurlar arasında kaza müdürlüğü, kaymakamlık ve mutasarrıflık yaparak yerel yönetime katkı sağlayan memurlar bulunmaktadır. Bunlardan Abdülgafur Remzi Efendi, İzmir mal kaleminde ve postanede stajyerlik, İşkodra vilayeti posta müdürlüğü ayrıca Leş kazası müdürlüğünde görev yapmıştır. Bununla birlikte Kavaya, Leş, Dıraç, Yakova, Tiran, Akçahisar, Podgoriçe, Peklin kazalarına kaymakam olarak atanmıştır. Podgoriçe kazasında 4, Kavaya kazasında 4, Akçahisar kazasında 2 ve Tiran kazasında biri vekâleten olmak üzere 2 defa kaymakamlık yapmıştır. Görev yerlerinden nakil, tahvil, istifa ve becayış suretiyle ayrılmıştır.⁶⁶ Abdülgafur Remzi Efendi'nin ölümünden sonra eşi devlet tarafından kendisine maaş bağlanması hususunda dilekçe vermiştir. Yapılan tetkik sonucunda 329 kuruş maaş tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁶⁷

İskilipli memurlardan İsmail Kemal Bey, Haçin kazası kaymakam muavini, Haçin kazası kaymakamlığı vekâleti, Birr'us-seb, Mecitözü, Ayvalık, Sivas, Söğüt kaymakamlıkları ile Denizli, Ertuğrul, Yozgat ve Kütahya sancakları mutasarrıflıklarında bulunmuştur.⁶⁸ İsmail Kemal Bey, memuriyetindeki başarısından dolayı 11 Kasım 1899 tarihinde dördüncü rütbeden mecîdiye nişanına layık görülmüştür.⁶⁹ Bununla birlikte Ayvalık kaymakamlığı dönemindeki olumlu faaliyetlerinden dolayı kendisine dördüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmanî ihсан buyurulmuştur.⁷⁰ Ayrıca Kütahya sancağı mutasarrıfı iken Balkan Savaşı sırasında millî müdafaaya vermiş olduğu hizmet ve yardımlar için gümüş donanma madalyası verilmiştir.⁷¹

Ali Osman Efendi ise Kiğı kazasına kaymakam olarak atanmış ve görevi sırasında nüfus tahrir işlemlerinde suiistimali düşünüldüğü için işten el çekirilmiştir. Konuyla ilgili olarak bir mahkemeye gerek duyulmamış ama Ali Osman Efendi'ye aynı memuriyetin iadesi de uygun görülmemiştir. Neticede Ali Osman Efendi Eleşkirt kazası kaymakamlığına 6 Mayıs 1907 tarihinde nakledilmiştir.⁷²

Yerel yönetimde görev alan İsmail Kemal Bey ve Ali Osman Efendi muallimlik görevlerinde de bulunmuşlardır. Şöyle ki Ali Osman Efendi, Ankara ve Adana

66 BOA, DH. SAİD. d, 2/624.

67 BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 888/27.

68 BOA, DH. SAİD. d, 71/461; BOA, DH. SAİD. d, 150/21.

69 BOA, DH. SAİD. d, 71/461.

70 BOA, DH. SAİD. d, 71/461.

71 BOA, DH. SAİD. d, 150/21.

72 BOA, DH. SAİD. d, 106/73.

idadi okullarında muallim, Trabzon İdadi Okulunda muavin-i sâni ve muallim, Erzurum İdadi Okulunda muavin-i evvel ve muallim olarak çalışmıştır.⁷³ İsmail Kemal Bey, Ankara İdadi Mülkiyesinde muallim olarak tarih ve kitabet dersleri vermiştir.⁷⁴ Osman Fevzi Efendi ise İskilip Rüştiyesinde muallim-i evvel olarak eğitim alanına katkı sağlamıştır.⁷⁵

İskilip doğumlu memurlar arasında Mehmet Hamdi Efendi ve Ömer Efendi İskilip ve Sungurlu'daki memlehalarda görev almışlardır.⁷⁶ İskilip kazasının geçim kaynakları arasında tuz işletmeleri yer almaktadır. Bunun bir kısmını kaya tuzu diğerini ise memlehaler oluşturmaktadır. Bunlar Yorga, Kocec, Kecec, Yerli ve Taytak memlehalarıdır.⁷⁷ Sungurlu'daki memlehaler ise Sekili, Çoğul, Akçakoyunlu, Sarı Kaya, Çayan, Ali Baba ve Boncuk memlehalarıdır.⁷⁸

Memurlardan İzzet Efendi Ali Baba ve Bocuk memlehalarında görev yaptıktan sonra 13 Mayıs 1896 tarihinde 350 kuruş maaşla Pirlü memlehasında muvakkat yani geçici memurluğa tayin olmuştur. Lakin buradaki görevi sırasında sarhoşluk ve buna benzer uygunsuz hareketlerinden dolayı 19 Ağustos 1896 tarihinde görevinden azledilmiştir.⁷⁹ Şikâyet üzerine mahkeme sürecinden geçen bir diğer memur ise Mürsel Efendi'dir. Adı geçen memur aşar ve ağnam memuriyeti görevinde iken, hakkında yapılan şikâyet üzerine bu süreçten geçmiştir.⁸⁰

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere İskilipli memurların çeşitli bölgelerde görev yaptıkları diğer memurluklar; nüfus kitâbeti, tahsilat müfettişliği, aşar ve ağnam idaresi, vergi kitâbeti, Ziraat Bankası, Bidayet Mahkemesi, umur-ı nafia kondüktörlüğü, mal müdürlüğü, hesâbat kalemi, evkaf kitâbeti, belediye seyfar müfettişliği, İşkodra vilayeti defterdarlığı, İstanbul vilayeti tahrir-i müsakkafât komisyonu, hayvanat ta'dad memurluğu, telgraf ve posta merkezi müdüriyeti, telgraf merkezinde muhabere memuriyetidir.

73 BOA, DH. SAİD. d, 106/73.

74 BOA, DH. SAİD. d, 71/461.

75 BOA, DH. SAİD. d, 52/413.

76 BOA, DH. SAİD. d, 145/129; BOA, DH. SAİD. d, 132/435.

77 Mehmet Çanlı, *Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)*, Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2013, s. 73.

78 Çanlı, *age.*, s.24.

79 BOA, DH. SAİD. d, 129/371.

80 BOA, DH. SAİD. d, 19/271.

Sonuç

1879-1909 yıllarını kapsayan Sicill-i Ahvâl Defterleri sayesinde Osmanlı Devleti'nde görev yapmış olan memurların biyografileri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu defterler temel alınarak özelde yapılan çalışmalar çoğaldıkça, dönemin bürokrasi tarihine genel anlamda önemli bir katkı sağlanacağı aşikârdır. Bu çalışmada İskilip doğumlu 29 memur tespit edilmiştir. Bunların memuriyette hangi görevi yerine getirdikleri ve görev yerleri belirtilmiştir. Buna göre memurlardan 2 kişinin çeşitli yerlerde kaza müdürlüğü, kaymakamlık, mutasarrıflık gibi üst düzey görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Memurlardan İskilip dışında görev yapanlar olduğu gibi İskilip'teki memleha, nüfus, Ziraat Bankası ve Bidayet Mahkemesi gibi yerlerde görevini yerine getirenler de bulunmaktadır.

İskilipli memurlardan yeni usul eğitim veren iptidai okulundan mezun olanların sayısı, eski usul eğitimin uygulandığı sıbyan okulundan mezun olanların sayısının yarısı kadardır. Yani rağbet eski usul eğitim yönünde olmuştur. Okullardaki eğitim-öğretimlerinin yanında medresede eğitim alan memurlar da vardır. Bu memurların çoğunun hal tercemesinde medresede Arapça ve Farsça dersler aldıkları belirtilmiştir. Yüksekokullardan mezun olanlar ise 1 kişi Darülfünun, 1 kişi Hukuk, 2 kişi Mülkiye, 1 kişi de Darülmualimin olmak üzere toplam 5 kişidir. Sicill-i Ahvâl kayıtlarında Türkçe dışında 4 dil bilen 2 memur olduğu tespit edilmiştir. Bu memurlar Ali Osman Efendi ve Abdülkadir Efendi'dir. Ali Osman Efendi Mülkiye, Abdülkadir Efendi ise Hukuk mezunudur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD. d):

106/73, 118/477, 124/263, 129/371, 129/451, 13/271, 132/435, 143/239, 145/103, 145/129, 71/461, 150/21, 156/11, 160/441, 165/205, 169/409, 179/315, 180/131, 187/81, 19/271, 196/167, 2/624, 40/149, 52/413, 62/161, 65/167, 69/273, 69/383, 76/331, 76/365, 78/425.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD):

888/27.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Alkan, Necmettin, *Gelenek ve Modernitede Denge Sultan II. Abdülhamid*, Erdem Yayınları, İstanbul 2018.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, haz. İskender Türe-Selim Kaynar, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

Beyazıt, Yasemin, “Sicill-i Ahval Defterleri’nin Tahlili ve Denizli Merkez Doğumlu Memurlar Üzerine Bir Prosopografi Denemesi”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler, 6-7-8 Eylül 2006*, C 1, Denizli 2006, s. 502-510.

Çanlı, Mehmet, *Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013.

Çanlı, Mehmet, “Osmanlı Vilayet Salnamelerinde İskilip Kazası (1870-1907)”, *“Her Yönüyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını” Sempozyum Bildirileri (9-11 Ekim 2014)*, http://iskilipsempozyumu.hitit.edu.tr/dosyalar/Sempozyum_son_hali.pdf, son erişim tarihi: 26.03. 2022.

Çetin, Atillâ, “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, S. 29, 2005, s. 87-104.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 1993.

Engin, Vahdetin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

Findley, Carter V., *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

Findley, Carter, V., *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, çev. Ercan Ertürk, Alfa Yayınları, İstanbul 2019.

Hayta, Necdet - Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitapevi, Ankara 2020.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Kütükoğlu, Mübahat S., “Sicill-i Ahval Defterleri’ni Tamamlayan Arşiv Kayıtları”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.12, Aralık 2010, s. 141-157.

Özcan, Abdülkadir, “II. Abdülhamid Dönemi Eğitim ve Kültür Faaliyetleri”, *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 51-58.

Sarıyıldız, Gülden, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, Der Yayınları, İstanbul 2004.

Sarıyıldız, Gülden, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 134-136.

Yolalıcı, M. Emin, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, C 5, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 281-296.

Ekler

Ek 1: Ali Osman Efendi'nin Sicil Kaydı (BOA, DH. SAİD. d, 106/73.)

